

Ez a gazdaság öl!

Megtisztelő felkérést kaptam az elmúlt években Korzenszky Richárd atyától, hogy tartsak egy előadást Tihanyban, azzal a címmel, hogy: „*Ez a gazdaság öl*”.

Ez egy Ferenc pápától vett idézet, és arra céloz, hogy az a gazdaság, amelyben a pénz az elsődleges, *gyilkos gazdaság*, mert nem az emberi személyt teszi a középpontba. Nem szolgává teszi a pénzt, hanem úrrá. Mammonná, isteni tiszteletet megkövetelő ördöggé. Amikor az Úr Jézus is nagyon világosan elutasította megkísértésekor a hatalmat, egyben tulajdonképpen a szikláról, ahová a megkísértő felvitte, a sátánnal együtt a hatalmat biztosító pénzt is letaszította.

Látnunk kell, hogy a modern pénzgazdaságban bizony, vannak sátáni vonások. Annak ellenére mondom ezt, hogy én magam pénzügyes közgazdász vagyok, és fontosnak is tartom a szakmámat. Kell, hogy ismerjük jól, és értsünk a pénzügyekhez, ne legyünk kiszolgáltatottak, ne legyünk orrunknál fogva vezetettek... Hosszú időt megélve, láttam, hogy sok változáson ment keresztül a pénzügyi szektor. Már nem ugyanolyan funkciót tölt be, mint korábban.

Miként is tekintettünk az új gazdasági mechanizmus szorgalmazásakor a pénzügyi szektorra? *Úgy, mint egy szükséges közvetítő eszközre, amely a közérdek szolgálatában állva, egyben biztosítja az egyének érdekét is. Biztosítja, hogy a termelési tényezők, a munka, a tőke, a föld, a természeti kincsek optimális kombinációjával, a leghatékonyabb termelést szolgálja. Képletesen szólva, a lehető legnagyobb legyen a torta, amin majd osztozkodni kell, és amiből majd a közösség minden tagjának arányosan jut, megfelelően a teljesítményének.*

Ez így nagyon szépen hangzik. És ezt tanítottuk egészen napjainkig a közgazdaságtant bevezető tanórákon. Fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra, hogy ebben a funkcionálásban nagyon komoly változás következett be.

A mai főáramú közgazdaságtan azt tanítja, hogy a piac szabadsága mindenekelőtt való. Azt nem szabad korlátozni, mert minden olyan lépés, amely a piacot korlátozza, tulajdonképpen rontja a hatékonyságot. Az állam beavatkozása a piac működésébe kifejezetten kártékony. Az állam legyen csak éjjeliőr, vigyázzon a rendre és a biztonságra, garantálja a magántulajdon védelmét, de a vállalkozó legyen a vállalkozásában szabad. Ebben az ideológiában nagyon sokan visszautalnak Adam Smithre, a közgazdaságtan atyjára. Adam Smith 200 évvel ezelőtt élt moráleteológus volt, ő lett a közgazdaságtan megalapítója. Azt tanította, hogy aki az egyéni érdekét követi, az egyben a köz érdekét szolgálja, hiszen az egyéni érdekek csak akkor

követhetők, ha van *kinek* eladni azt a terméket, amit termelünk. Tehát szükség volt rá! Ha pedig szükség volt rá, akkor a köznek viszont érdeke, hogy megtermeljék. És így én, amikor a leghatékonyabban akarom ezt a terméket előállítani, csak takarékoskodom a rendelkezésre álló erőforrásokkal. Tehát a saját egyéni érdekem a közösség érdekével teljesen egybeesik. A termelés ugyanis a minél teljesebb szükségletek kielégítését szolgálja, amellett, hogy egyben az egyén gazdagodását is eredményezi.

Megint azt kell mondanom, hogy ez így nagyon szépen hangzik. Csak, sajnos, azok, akik Adam Smith éjjeliőr elméletére és az ún. láthatatlan kéz elméletére utalnak, *tévednek*. Mert a láthatatlan kéz, amely irányítja a gazdaságot, az bizony a meztelen *érdek*. Nem a közösség *szolgálata*... Ezt József Attila így fogalmazta meg: „az érdek, mint gazda, úgy igazgat”. Sőt, úgy látszik, ez a költőseni nagyon előre látott a pénzügyek terén. Mert azt írta, hogy az emberekkel való együttérzésben a gazdag, aki „felhőt elad az égen, s a földön telket vesz belőle”, nem nagyon jeleskedik. „Inkább segít a kutya szőre a teríthető betegen, Semhogy magát miértünk törje, aki sorsunktól idegen.”

Szinte úgy tűnik, egyébből sem áll a modern pénzügyi élet, mint spekulációból. A spekulációból nyert pénzt a spekulátorok, akik keresnek rajta, reális vagyonokká változtatják. Mondhatjuk, felhőt adnak el, s a földön telket vesznek belőle... Jól élnek ebből a tevékenységükből... Több ismerősömtől is megkérdezem, hogy mivel is foglalkozik, és azt mondta, hogy tőzsdézik. Most ez egy szakma, pontosabban, egy foglalatosság, olyan pénzkereseti lehetőség, amelynek nagyon kevés köze van az ún. hatékony tőkeallokációhoz.

A közgazdaságtanban bemutatják, hogy a tőzsde hogyan működik. Ez az intézmény az a hely, ahol az emberek, látván, hogy valamely vállalat hatékony – most maradjunk ennél a legegyszerűbb példánál – , annak a részvényeit boldogan megveszik. Mennél hatékonyabb, annál többen veszik, így felmegy az ára. Egy ponton túl az embereknek már nem éri meg a vásárlás. Akkor abbamarad a vásárlási kampány. De addig, aki vett, és aztán eladott olyan részvényeket, amelyek ára emelkedett, az pénzbevételekre, olyan tőkeérték növekményre tett szert, amit kiemelhet a maga számára, amikor eladta a részvényét. Ezt nyugodtan felélheti, vagy másba fektetheti... Vehet a földön telket, házat, autót magának. Jól élhet, elutazhat a Bahamákra. Avagy tovább forgathatja...

A gazdagok, akik abból szerzik a jövedelmüket, hogy tőzsdéznek, nem igazán a hatékonyság növelését szolgálják. A részvélynél maradván, mint a legegyszerűbb formánál, vajon annak az árfolyama valóban mindig azt fejezi-e ki, hogy, az a gyár, amelynek a részvényéről szó van,

ténylegesen nagyon jól működik? És azért érdemes azt a résztulajdont megvenni? Lehet, hogy így van. Az intenzív keresletől azonban mindenesetre tovább megy felfelé az árfolyama.... Bizony, ez létező közgazdasági törvényszerűség. Abban az esetben igaz a tőzsde társadalmi hasznossága, amikor valóban, a megtakarítások befektetést keresve a tőzsdére áramlanak, és azok, akik befektetőket keresnek, ily módon megtalálják a finanszírozásukhoz szükséges megtakarításokat. Aztán a források segítségével a termelést a lehető legnagyobb hatékonysággal igyekeznek megvalósítani... Tehát való igaz, hogy a *tőzsde elvileg* a hatékony tőkeallokációnak, a tőke hatékony elhelyeződésének az eszköze lehet. Azonban a részvények, kötvények, eszközök árfolyamára sok más tényező is hatással van. Akkor már nem biztos, hogy a tényleges hatékonyság javulását fejezi ki a részvény, értékpapír ára; gyakran manipuláció is lehet mögötte.

Mindjárt belevágok a közepébe, és elmondom azt, ami a mai világban e téren az egyik legfurcsább ellentmondás. Nevezetesen, hogy a nagy részvénytársaságok *maguk tudják a saját részvényeik árfolyamát befolyásolni....*

Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy a társaságoknak a részvényei sok kézben vannak, de többnyire van egy olyan csoport, amelyik az *irányító pakettet* a kezében tartja.

Tulajdonképpen ezek adják a cég vezetését, ők a meghatározók a közgyűlésben, az ő szavuk dönt.

A cég vezetése gyakran eléri, hogy az érdekeltségét a cég részvény-értékéhez kössék. Ezt nagyon könnyen elérhette, mert pl. mondjuk a menedzsment azt mondta egy közgyűlésen a részvényeseknek, hogy én azt szeretném elérni, *ami mindnyájuknak, a tulajdonosoknak az érdeke*, hogy a részvényeik árfolyama emelkedjék. Nem kérek fizetést, hanem csak azt kérem, ha a részvények árfolyama emelkedik, akkor kapjak bónusz részvényeket a cégből magam is. Tehát nem is feltétlenül kell nekem készpénzt fizetni, hanem csak kapjak részvényt, *egy meghatározott arányban, a részvény- árfolyam emelkedése arányában*. Legyen az én jutalmazásom ez.

Az elmúlt időszakban valóban ez lett az elitnél, a társadalom 1 %-ánál a meggazdagodás legfontosabb forrása. A menedzsereknél, a pénzügyi intézmények vezetőinél. Ha mondjuk, egy reál-vállalkozásnál, ahol gépeket, autókat, fogyasztási cikkeket gyártanak, a menedzsment azt mondja: „Én a cégem részvényeseit szolgálom, ők választottak engem. A részvényeseknek azt ígérem, hogy emelkedik a részvények árfolyama.” – Ez esetben a részvényesek valóban elégedettek lesznek. Ha akarják, el is adhatják a részvényeiket, s akkor

jövedelemre tesznek szert, hiszen kevesebbe került a részvény megvétele, mint amennyiért el tudják adni. Tehát különbözet adódik, tőkenyerességük lesz rajta. És azt, ha akarják, realizálják. Meg is tarthatják, ha akarják... De ha akár csak fedezetként teszik le a részvényüket, mondjuk egy hitelműveletnél, akkor is sokkal több pénzt vehetnek föl, mint korábban tudtak volna, hiszen magasabb a fedezet értéke. (Mindig az aktuális értékét veszik figyelembe a biztosítékoknál.) Ahogy mondani szokták, „windfall profitokhoz” juthat a tulajdonos. Ez olyan jövedelem „amit a szél odasodort”, vagyis, amiért nem kellett igazán erőfeszítést tennie. (Így volt ez Amerikában a jelzáloghiteleknel is!)

Tehát, a részvényesek érdeke egybe esik ilyen értelemben a menedzsment érdekével. Hát persze, hogy megszavazzák, hogy a menedzsment kapjon részesedést! Azt ugyan nem egészen értem, hogy őszinte legyek, hogy – hogy kicsit nem gondolkodnak tovább. Hiszen amikor a menedzser is kap, mondjuk a 100 egységhez + 2 egységnyi részvényt a cégből, akkor már nem 100, hanem 102 felé kell osztani a cég által termelt jövedelmet, és az akkor már mindjárt egy picit kevesebb lesz részvényenként... Hiszen, nem gyarapodott valójában a cég termelési potenciálja! (Hacsak nem akar a cég fejlesztéshez hitelt felvenni. Akkor talán a tőkeérték, mint fedezet, jelenthet valamit... De erre a részvényesek aligha gondolnak, mert ez majd csak a jövő üzletpolitikai döntése lesz, amit amúgy is a menedzserek hoznak – majd – meg...)

Ha ez a bónusz-osztogatás gyakorlata nagyon hosszú időn keresztül megy, akkor az évek során *egyre nagyobb részarányt tud a menedzsment magának a saját cége tulajdonából megszerezni*. Hogy a kis részvényesek ehhez mit szólnak? Nagyon sok beleszólásuk nincsen, mert a közgyűlésen, az érvényes jogi szabályozás értelmében, nem tudják befolyásolni a döntéseket. *Egyre inkább maga az irányító pakett tulajdonosa dönt. Aki, ha minden jól megy, nem más lesz, mint maga a menedzsment.*

Ha azt gondolja a kedves hallgató, vagy olvasó, hogy ez valami távoli kapitalista fejlett világbeli példa, akkor szeretném a földre leszállítani. Jómagam, mint a bankok felügyelője nagyon jól emlékszem a magyar bankrendszer indulására, amikor az egyik nagy bankunk vezetője azt mondta, hogy jómaga (a privatizálás előtt álló bankjában) *nem kér fizetést*, hanem csak ilyen bónusz részvényt. Abban az esetben, ha a cég tőzsdére vitt értékét fel tudja emelni... Mit ad Isten, fel is ment a cég árfolyama! Így a menedzser nagyon nagy részvényese lett a banknak. (Gyakorlatilag ma is elnök-vezérigazgató, s fontos rész-tulajdonosa annak a bizonyos banki intézménynek.) Tehát, ez mutatja, hogy már ezelőtt 25-30 évvel is voltak

Magyarországon okos emberek, akik ezt a technikát tudták gyakorolni. (Nem is beszélve a nagyvilágról, Amerikáról, ahol a tőkepiac sokkal, de sokkal fejlettebb, mint Magyarországon. Ilyen technikával gazdagodott meg a világ sok nagyhatalmú embere.)

A spekulációs tevékenységnek, az árfolyamok befolyásolásának, adott esetben a részvény-árfolyamok vagy valuta-árfolyamok befolyásolásának a segítségével, egy jó információval rendelkező ember tényleg sokra vihette. Egy befektetőnek csak ügyesnek kellett lennie, jó orral, a megfelelő időpontokban kellett a dolgokba beszállni és kiszállni. Egy folyamatban, amikor valaki úgy érzi, hogy most ennek az ár-emelkedésnek már vége lesz, kiszáll belőle, és realizálhatja a jövedelmét. Készpénzhez jut, hiszen másnak eladja, aki még azt hiszi, hogy érdemes ezt megvenni. Egy idő múlva azonban elkezdnek esni a részvény-árfolyamok, mert sokan kezdenek rájönni, hogy az emelkedő kurzus véget ért, és adják el a részvényüket; ez pedig árzuhanáshoz vezet.. A kereslet-kínálat kemény közgazdasági törvény. A közgazdaságtan nem légből kapott tudomány. Ez valóban működik! Ha sokan adnak el, akkor esik az árfolyam. Igen ám, csak lehet, hogy még mindig jobb, mint a többi értékpapír, így akadhat egy vevő, aki megveszi. Mert úgy látja, hogy talán még mindig érdemes... Vagy nem eléggé tájékozott... Ebből az aszimmetrikus tájékozottságból sokan aztán nagy vagyonokra tesznek szert. A többi meg bizony esetleg ráfizet; olykor elveszíti azt a pénzét is, ami eredetileg volt. A tőzsdézés nem egy olyan játék, amelyben mindenki nyer. Nem; az egyik bizony veszít, a másik nyer. Az, aki észnél van. (Azt is lehet mondani természetesen, hogy „hulljon a férgese”, veszítsen, aki ügyetlen; „aki hülye, haljon meg”, így szokták mondani a szlengben. De hát hogy ki okos, és ki a hülye, abban sokszor szerepet játszik, hogy kinek vannak bennfentes információi.)

Most mondok egy nagyon érdekes dolgot, ebben a vonatkozásban. (Amerikáról beszélünk most. Mindig jobb a *más kertjéről* beszélni. Azért, akinek füle van a hallásra, az hallja meg!) Tehát Amerikában ez úgy van, hogy a cégek vezetése közgyűlésen elfogadtatja a menedzsment olyan javaslatát, hogy a profitnak egy részét arra fordítsák, hogy a részvényeket, amelyek kint forognak a piacon (amelyek John Smithnek, vagy akárkinek a kezében vannak), a tulajdonostól *visszavásárolja*. Ez a cég osztatlan közös tulajdona lesz, közvetetten erősíti az egyes részvények értékét is. Így a menedzsment *keresletet támaszt a saját cégük részvényei iránt*. A tőzsdén csak az jelenik meg, hogy vásárlás van..(Általában anonimak a vevők..) Sokan láttunk már régi filmeket, de vannak mai filmek is, amelyek a tőzsdei életet bemutatják. A régi filmekben lehet látni a hagyományos tőzsdét, ahol még kikiáltók kiabáltak, és aki a legmagasabbat mondta, az fölverte az árakat. Ha valaki jelzett,

annak meg kellett vennie, rajta maradt a termék, mert – mint egy aukción – , nem jelentkezett más aki többet ajánlott volna, többért is megvette volna... Ma már többnyire brókereken keresztül, elektronikusan történik mindez. A lényeg azonban az, *hogy a tőzsdén a kereslet felveri az árakat. Ha magam csinálom a keresletet, az is felveri!* De végül is ezzel minden részvényes elégedett, senki nem tiltakozik, hiszen az ő részvényük értéke is emelkedett! Ha valaki egy adott pillanatban megpróbálja eladni (akár a saját volt cégének is, mint jogi személynek), akkor realizálhatja a hasznot rajta. *De vajon igaz-e ebben az esetben az állítás, hogy a tőkés a pénzügyi tevékenységével a közjót szolgálta? Mi ebben a közjó, mi ebben a hatékonyság-növelés?* A cég maga döntött arról, hogy felvásárolja a részvényt, s ezzel emeli az árát; de ehhez az áremelkedéshez kötötten a menedzser (aki maga találta ezt ki), a saját jutalmazását biztosítja... Vagyis bónuszt kap. Gyakorlatilag, ez esetben, semmi érdemi gazdasági javulásért, valódi erőfeszítésért... Nem került semmibe a menedzsernek, hiszen a cég által realizált profitot fektetik be ebbe a visszavásárlásba. (Amit pl. béremelésre is fordíthatna...) Amikor visszavásárolják a piacon a részvényt, akkor valakinek *tényleg odaadják* azt a pénzt. Nyilván a korábbi részvény tulajdonosnak, aki a nagy kereslet hatására eladta a részvényét. Hát ő járt, ahogy járt, feltehetően jól. Azért adta el ebben az esetben, mert úgy gondolta, hogy *most* kívánja realizálni a jövedelmét. A céghez visszakerül a részvény; megnövekszik a cég tőkéjének a mennyisége. A saját tőkéje egyre jobban nő; a cég megszűnik igazán részvénytársaság lenni, mert egy kisebb kör kezében (a saját kezében) lesz a részvények zöme. Elvileg ez – mint mondtuk – a közös vagyont természetesen növeli.

Régen Amerikában, hogyan is volt? (Az amerikai szabályozást utólag áttekintettem. Nem annyira elmélyülten természetesen, mint egy profi jogász, csak annyira, amennyire itt Magyarországon egy könyvet elolvasva meg lehetett érteni.) Azt láttam egy erről szóló publikációból, hogy *korábban korlátozva volt a részvények visszavásárlása*. Pontosán ezért, mert egyszerű matematikai alapon mindenki tudja, hogy a részvények árfolyamára a visszavásárlás hatással van. *Az árfolyamok karbantartása céljából* azonban egy bizonyos mennyiséget korábban is szabad volt visszavásárolni, nehogy megijedjenek a részvényesek, amikor mondjuk, valami miatt nem olyan jó a cégnek a helyzete, s nem olyan jó jövedelmezőséget mutatnak az éves adatok, mint korábban. Ilyenkor a részvény-tulajdonosok pánikszerűen elkezdik eladni a részvényeiket. Akkor a részvény visszavásárlásával meg lehet nyugtatni a többi részvény-tulajdonost, hogy ne izguljanak, mert az árfolyam stabil. Tehát a cégvezetésnek ez egy eszköze volt korábban is... De egyben annak eszköze is lehet, hogy a menedzser tovább gazdagodjék. És egyre inkább ennek az eszközévé vált a visszavásárlás...

Az amerikai neoliberális gazdaságfilozófia azt mondja, minek szabályoz mindent az állam, minek szól mindenbe bele, az állam menjen csak vissza éjjeliőrnek, ne szabályozzon mindent. Pl., hogy mennyit költhet a cég visszavásárlásra! Egy ilyen tartalmú előterjesztést be is terjesztettek, és átment a törvényhozó testületeken. *Ami szerint ezt a felső limitet eltörölték.* Vagyis, magyarul mondva, majdnem korlátlan lehetősége van a menedzsmentnek a részvényárfolyamok befolyásolására. (Vajon milyen érvek alapján szavazták ezt meg a törvényhozók?) Ennek semmi köze a közérdekhez és a hatékonysághoz. Ez, megkockáztatom, talán erős kifejezés, *tulajdonképpen csalás. Törvényileg legalizált csalás,* hiszen a kisemberek, akik utána majd csodálkozva hopton fognak maradni, hogy tulajdonképpen *a cég értékéből egyre kisebb rész az övék...* Mert a nagyobbik rész, érdekes módon, a menedzsment kezébe került.

A 2008-as pénzügyi válság óta Amerikában rengetegen elvesztették azokat a tulajdonaikat, amelyek korábban az övék voltak. Például a nyugdíjbiztosítást, például az ingatlant. A nyugdíjbiztosítást azért, mert nagyon sok vállalat úgy honorálta dolgozóit, hogy dolgozói számára nyugdíj-biztosítást köt. Vállalati nyugdíjalapokba helyezi munkásai bérének egy részét. Az alapokat meg valamilyen módon befektetik. A befektetés néha saját magához a céghez megy, néha máshová. Ha tőzsdei válság tör ki – mint ami 2008-ban is kitört – , akkor azok a nyugdíjalapok, amelyeket nem szerencsésen fektettek be, egyszerűen elvesztették a szegény emberek pénzét. Tehát, azt, amit a cég nekik úgy adott, hogy majd ebből lesz a nyugdíjuk... Hát akkor most ebből nem lett.

A másik eset az, amikor ingatlanba, lakásba ruházott be valaki. Oda beletette nyilván a saját részét is. Hiszen mi is tudjuk Magyarországon is, hogy a lakásfinanszírozásnak van egy saját része, meg a hitel. Fölvette boldogan a nagyon olcsó és sok hitelt, és megvette az egyre drágább ingatlanokat. (Mert miután megnőtt a kereslet, az ingatlanok ára is felfelé ment.) Ugye, a kereslet felhajtja az ingatlan árakat. *Kereslet meg attól van, hogy a bankok bőven adtak hitelt.* Az egyszerű emberek meg felvették, mert nagyon olcsónak találták... (Nem ismerős ez nekünk Magyarországon is a svájci hiteleknel?) Bedőltek az emberek annak, hogy nagyon alacsony a kamat és felvették a nagy hitelt, aztán – nálunk amiatt, hogy a deviza árfolyamok változtak; Amerikában pedig azért, mert az ingatlan árak zuhantak – , fedezetlen maradt a felvett hitel. És amikor elérverezték a vagyont, akkor egy fityinget sem kapott vissza a hitelfelvevő. Azt *sem* kapta vissza, amit belefektetett. Vagyis a válságban az emberek egyszer elvesztették részben a nyugdíjukat, egyszer elvesztették a lakásukba belefektetett megtakarításukat. Pontosabban: *valaki azt elvitte;* mert olyan nincs, hogy

levegővé vált. Az ő pénze tényleges pénz volt, ha az elveszett, akkor az most valaki másnál van.

Hát így történik a jövedelmek újraelosztása. Azáltal, hogy az 1 % manipulálni tudja a pénzügyi törvényeket, és általában a pénzügyekkel kapcsolatos jogi szabályozást. Úgy, hogy az számára legyen kedvező. Ha ez így van, akkor elmondhatjuk – és joggal mondhatjuk el –, hogy *a pénzügyi szektor szolgából úrrá lett. A hatékonyságot javító gazdasági tényezők közül egyszerűen rablóvá lett.* Elmondhatjuk, hogy *ez a gazdaság*, amely a mammonnak a szolgálatában áll, *öl.* Ferenc pápának tehát igaza van.

El kell gondolkozni azon, hogy hogyan ment mindez végbe? Hogyan történhet meg egy demokráciában, hogy ezt a polgárok hagyják? Erre két dolgot tudok mondani. Az egyik az, hogy demokratikus választásokhoz emberek kellene, akik elmennek választani. Az egyik pénzügyi szakértő (Luigi Zingalesnek hívják), legutóbbi tanulmányában azt írja, hogy Amerikáról már nem mondhatjuk azt, hogy a demokrata és a republikánus párt váltókormányzást folytat, és hogy ezek a pártok jellemzik Amerika népét. *Mert Amerika népét a nem választók pártja jellemzi.* Egyre kevesebben vesznek részt a választásokon. Akik viszont részt vesznek, azokat rendkívüli mértékben befolyásolja a propaganda, a választási kampányok menete. Sokan megtapasztalták Trump elnökké választásának folyamatát. Mindenki tudja, hogy Trump azért nyert, mert saját vagyonával finanszírozta saját kampányát és ezért *azt mondhatott, amit akart.* Azoknak a demokrata és republikánus képviselőknek, akik a mai amerikai választási kampányokba beszállnak, ezzel szemben olyan programot kellett támogatniuk, ami az őket támogató szponzoroknak kedvező. Példának okáért, az, hogy a szabad piac az egyedüli helyes és jó. A támogató cégek kivétel nélkül ennek a modern, szabad piaci elméletnek az eszközei révén gazdagodtak meg. Nyugodtan mondhatnám, hogy a spekuláció révén. De nem lenne így teljesen igaz, hiszen végül is annak a révén is nőtt sokak vagyona, hogy a szabad piac világméretben kiterjedt. Nyilván ezt a rendszert támogatja! *A globalizáció* módot adott a gazdagoknak, hogy a pénzüket oda vigyék befektetni, ahová akarják. Bizonyos értelemben ez is spekuláció, világméretben... a szegényebb területek kihasználása... De mondhatják erre, hogy csupán racionális gazdálkodás... Vihették akár a volt szocialista országokba is, hiszen már nem áll fenn a veszélye, hogy államosítják a vagyonokat. Ott alacsonyabbak a bérek... Vitték is. Következésképpen, az otthoni (nyugati) munkásoknak pofa be, mert ha nem tetszik a bérük, akkor elviszik a munkalehetőséget tőlük, külföldre. . Ez meg is valósult Amerikában. (Részben Európában is...) Ennek a fenyegetésnek a hatására nagyon sok cég dolgozói

kénytelenek elviselni azt, hogy munkabérüket nem emelik, sőt adott esetben még csökkentik is. Van eset, amikor (az amerikai) cég például, ha nehézségei vannak, *csődbe menekül*. A csődöt arra használja fel, hogy a munkásokat rákényszerítse a nyugdíj járandóságukról való lemondásra, vagy alacsonyabb bér elfogadására. Mert így tud csak a csőd eljárásból főnix madárként feltámadni. Veszít valamennyit, de mindenesetre mégis talpon tud maradni. A veszteség nagy részét viszont szétteríti a munkásokra, a dolgozó rétegekre.

Roppant izgalmas, hogy tudják ezt a szabályozást érvényesíteni. Ami a cégeknek, cégek vezetésének vagy tulajdonosainak kedvező (mert néha ez a kettő, ahogy látjuk, mindinkább egy). A dolgozók vajon miért tűrik el? Miért gondolja a nép, hogy ez *így jól van*? Bármily hihetetlen, ugyanis ezt hiszi! Vannak felmérések Amerikában, amelyek keretében sok ezer embert megkérdeztek, hogy ki a felelős azért, ha neki nem sikerült a terveit megvalósítani. Vannak ilyen sztereotip válaszok, hogy „magam, mert nem voltam elég szorgalmas”, vagy „a körülmények miatt”, stb., stb.. A legtöbb válasz az volt: hogy én magam, mert nem voltam elég ügyes. Tehát az emberek úgy látják, hogy annak az oka, hogy ők relatíve rosszul élnek, *önmaguk miatt van*. Nem tűnik fel nekik, hogy *majdnem minden másik ember is így gondolja!* Mindenki magát látja hibásnak. Azonban ha ez 99 %-ban így van, akkor mégsem csak *egyéni ügyetlenség* lehet az ok! *A hiba a rendszerben van*. Annak idején II. János Pál pápa mondta, vannak strukturális bűnök. Cselekszel, és máris belemész a bűnbe... Megpróbálsz kicselezni a szabályokat, mert másképp meg sem tudsz élni...

Hát ez is a modern gazdaság egyik strukturális bűne. Elhiteti az emberekkel azt, hogy te vagy az ügyetlen, azért nem boldogulsz, holott a szabályok terelnek kényszerpályára. Valahol tehát magában a rendszerben kellene a hibát keresni. *De nincs ennyi hozzáértése az embereknek!* Azt kell, hogy mondjam, hogy nemcsak az egyszerű embereknek nincs (mert azok ugyan valóban, hogyan is lennének ilyesmiben járatosak), hanem még a középosztálynak, a tanult rétegeknek sincs erről fogalmuk.. Hiszen a tanult rétegek *mit tanulnak?* Azt tanulják, amit a közgazdaságtan oktat. A közgazdaságtan pedig azokat az elméleti modelleket oktatja, amelyek szerint a *verseny jó, mert annak hasznából mindenki részesedik*.

Amerikában kétségtelenül van és volt növekedés. Azt az emberek azonban nem tudják, hogy ez a növekedés *kizárólag* (90 %-ban!) a leggazdagabbakhoz megy. Akkor a többinek mi marad? A növekedés 10 %-a? Az szinte észrevehetetlen, egyénekre lebontva. Tehát fantasztikusan izgalmas, vajon hogyan lehet az embereket így félrevezetni?

Ismét egy olyan trükkös dologra hívom fel a figyelmet, amitől az embernek a haja égnek áll. Amerikában a XX század elején még egy politikai kampány finanszírozása korlátozott volt a cégek számára. Mára azonban ez megváltozott.

A cégvezetés dönt a befolyt pénzek elköltéséről. Tehát, ha a cég vezetése úgy látja, hogy ez és ez a politikus, vagy ez és ez a politikai párt azt ígéri, hogy olyan szabályozásokat kíván megvalósítani, amelyek még tovább lazítják – mondjuk – a részvény-visszavásárlási lehetőségeket (mint ahogy ez láttuk, valóban meg is történt) akkor annak a kampányát támogathatja. Akkor minél több pénzt szándékozik adni ezeknek a politikai erőknél. *Érdekes módon egybeesik a nagyon gazdagok és a politikai elit érdeke.* A politikai elit hatalomba akar kerülni – vagy maradni –, el akarja foglalni a neki igen kedvező helyeket az államapparátusban, a különböző kinevezéseknél. (Az államapparátust az elnök nevezi ki. A legfelsőbb bírót is.) Egy gazdag jogásznak, aki szeretne legfelsőbb bíró lenni, fontos, hogy egy olyan pártot támogasson, aki vele szimpatizál, és ezért ő nyilván "behajlik" azoknak az igényeknek, amit elvárnak tőle.

Így a Legfelsőbb Bíróság Amerikában jóváhagyta azt a döntést, hogy *a cégek majdnem korlátlan mennyiségben támogathatják azokat, akik politikai jelöltek.* Ők abban érdekeltek, hogy minél több kampánypénzt szerezhessenek. És ezért hajlandóak megszavazni, amikor hatalomban vannak, az olyan törvényeket, mint például, hogy a kampánypénzek felső plafonját fölemelik. És íme, ez meg is történt Amerikában! Nem olyan régen... Bizony, elkeserítő, mert ennek következtében a nagy cégek, *melyek a béreket ugyan relatíve alacsonyán tartják* (nem emelkednek 30, sőt, 40 éve a reálbérek Amerikában!!), mégis, *kampány-támogatásra bőven használnak fel jövedelmeket!!* Azt a nagy profitot, amire szert tesznek, erre pazarolják. Vagy elköltik ügyvédek hadára, hadseregére, akik olyan törvényjavaslatok kidolgozásában segítik a kormányt (azokat a kormányhivatalnokokat, akiknek érdekük, hogy hivatalban maradjanak, mert nagyon jó kis állás az), amit az üzleti szféra vezetői igényelnek. A két szektor érdeke, az állam és a nagy üzlet, a „big business” érdeke, összefonódik. . És íme, most annyi pénzt költhetnek, kampánycélokra, amennyit csak akarnak. (Meg aztán – láttuk korábban –, hasonló folyamat eredményeként, részvény-visszavásárlásra is...) A megválasztott képviselőknek azt kell támogatni, amit a Big Business akar...

Hát ezért volt Trump sikeres az elmúlt időszakban, mert ő azt mondta, *amit a tömeg akart hallani*, nem amit a Big Business. Mindegy, hogy megvalósítható, vagy nem. Például azt

ígérte, hogy a kereskedelmi egyezményeket felmondják, s ő majd az amerikai munkahelyeket meg fogja védeni. Ezt se a demokrata, se a republikánus párt így, explicite, nem vállalta volna fel. Mindkét nagy pártot támogatja a Nagy Üzlet. Bár azt nyilván egyik sem akarja mondani, én az amerikai polgárok ellensége vagyok, de azt se szerettem volna, ha megkötnék ígéretei a kezét abban, hogy kiviheti- e majd a befektetéseit külföldre. Ez pedig közvetetten azt jelenti, hogy az amerikai polgár munkahelyének a biztonsága így bizony veszélyeztetve van... De Trump nyugodtan mondott ilyent, mert ő nem kellett számot adjon másnak, csak saját magának, mivel a saját pénzéből finanszírozta a kampányát. (Persze az más kérdés, hogy mennyire volt aztán mindez megvalósítható. Azért ezt nem olyan egyszerű végrehajtani, mint meghirdetni a programot. Megvalósítását számos helyen meg is akadályozták, azok, akiknek más volt érdekük.) Azt mondhatjuk, hogy a Trump-féle eszmék egy része jogos volt, más része eleve kivitelezhetetlen, harmad részét pedig megakadályozták az ellenérdekeltek...

Ha összegezni akarnánk a mondanivalónkat, röviden így fogalmazhatnánk: a jelenlegi jogrend a világban a pénzügyi szektort olyan hatalmi pozícióba hozta, amelyben *urává vált a politikának is*. Az emberek viszont, látván ezt a helyzetet, azt érzékelik, hogy akár részt vesznek a választáson, akár nem, tulajdonképpen a saját helyzetük nemigen változik. Ennek eredményeként apatikusak lesznek. De mindig vannak, akik kihasználják a viszonylag szűkülő szavazó bázist, és hatalomba kerülnek. Ha a szavazók olyanokat segítenek hatalomra, akik a tőke érdekében használják fel a szabályozást, akkor ez tragikus a demokrácia számára. Mert a kapitalizmus akkor jó, ha az egész társadalomnak használ. S a tőke nem a sok embert jelenti...

Én is aláhúzom, hogy a kapitalizmust nem kell a marxista szitokszó értelmében használni, hanem úgy kell tekinteni, mint az érdeket követő hatékony gazdálkodást. A tulajdont tisztelő, hatékony gazdálkodás megszervezésére szolgáló rendszert. Ebben az értelemben mondom, *hogy akár jó is lehetne*. De a kapitalizmus *jelenlegi szabad versenyes megoldása valóban nem a közérdeket szolgálja*. Először is, mert *nincs szabad verseny*.

Ez az utolsó gondolatkör, amivel befejezném a mondandómat. Szép dolog az, hogy piaci mechanizmus, meg szabad piac; én is támogatom. De akkor, ha ez a piac az állam által erősen befolyásolt, *viszont maga az állam a big business által irányított*, akkor nem biztos, hogy olyan szabad piac jön létre, amely mindenkinek az érdekét szolgálja. Mikor Adam Smithhez visszanyúlunk a mostani liberális filozófusok, és azt mondják, hogy „dehát mi csak azt mondjuk, amit a közgazdaságtan megalapítója mondott”: *szabad verseny kell!* Igen, de Adam

Smith azt a szabad versenyt azért szorgalmazta, mert a feudális nagyurak járadék-elvonó hatása ellen küzdött. Akkor tulajdonképpen a járadékos birtokos réteg kezében voltak az óriási birtokok. Tőlük függött, hogy lehetett-e valamit termelni, lehet-e birkát legeltetni, gyapjúipart létrehozni, modernizálni. A nagybirtokos arisztokrácia, a járadékos réteg kezében volt a hatalom. Ők pedig ellenezték a szabad versenyt, védve monopol-helyzetüket. *Ez ellen* lépett fel Adam Smith, hogy ilyen állam nem kell, csak húzódjon vissza! A járadékos kivon pénzt a társadalomból és akadályozza a versenyt. A jelenlegi állam azonban napjainkra *a pénzügyi járadékosok*, tehát a pénzügyekből hasznot húzó kezé alá került; most tehát megint oda kell, hogy visszanyúljunk, hogy *ilyen* állam nem kell! Vagyis, *nem általában az állam* visszaszorítását kell szorgalmaznunk, hanem az *ilyen, járadékosok által uralt állam* visszaszorításán kell tevékenykednünk!

Mert szabályozó, közérdeket szolgáló államra nagyon is szükség van! Ezt az ún. északi modellt, a korábbi svéd modell sikere bizonyította. (Legalábbis az elmúlt időszakban ez a kapitalizmus-modell volt a legeredményesebb.) Az olyan berendezkedés, ahol volt társadalmi konszenzus, és ahol elég jelentős újraelosztás volt a költségvetésben. Tehát, a szociális háló erős volt.

Ha a gazdagok azt mondják, hogy meg kell nyirbálni a költségvetést, és a szociális juttatásokat csökkenteni kell, az bizony nem a közösség érdekét szolgálja. (Érdekes módon, a válságok alkalmával a cég-mentőakciókra fordított összegeket azért sosem kifogásolták!)) Látni kell, hogy egy tisztességes adóztatás mellett lévő újraelosztás mindenki javát képes szolgálni. Valójában még a tőkének a fennmaradását is! Nem a gyorsan, mohó módon gazdagodni akaróké, de a hosszútávon gondolkodó reáltőke-tulajdonosok érdekeit feltétlenül...

A progresszív adóztatást a liberális nézetek határozottan elutasítják. Reagan elnök óta az amerikai gazdaságban csökkent a gazdagok adóztatása. Úgy tűnik, az a lobbitevékenység, amit a gazdagok kifejtettek, hogy a vagyonukat ne adóztassa az állam, és hogy a jövedelmüket is alacsony kulccsal adóztassák, sikeres volt. Ez hozzájárult vagyonuk állandó növekedéséhez, és a jövedelmi skálának a széthúzódásához. *Saját maguk szponzorálták azt a politikát, amely ezeket a döntéseket meghozta.*

Ha mindezek után megkérdezzük: a mai Magyarországon, milyen államra lenne szükség? Mit válaszolhatnánk?

Olyanra, amelynek van elegendő adóbevétele ahhoz, hogy a legésszerűbb, a közösség érdekét szolgáló beruházásokat úgy valósíthasson meg, hogy ne nyomorítsa el az egészségügyet, és a nyugdíjrendszert sem ... Hogy a közutakat, és a közérdekű infrastruktúrát, ami az üzletnek hosszú távon feltétele, fenn tudja tartani (ahogy ez korábban Amerikában is volt). Mert ha mindenki hozzájuthat ezekhez, akkor valóban lehetséges lesz a szabad vállalkozás. Profitálhat belőle a kisebb vállalkozó is, nem csak az a nagy, aki eddig a saját hasznára fordította a törvényhozást. Ilyen értelemben kellene tehát változásokat végrehajtani a zászlós hajó gazdaságának is... Kíváncsiak vagyunk, hogy ez sikerül-e nekik. Nálunk ehhez a költségvetés alapos átstrukturálása lenne szükség, és a külső adósság fojtogatásától való megszabadulás. Rendkívül nehéz feladat számunkra.

Mindenesetre tanuljunk a külföldi tapasztalatokból, és vonjuk le a megfelelő következtetéseket Európa, Kelet-Európa – s adott esetben a mi hazánk számára is.

Csongrád, 2022. augusztus

Botos Katalin